

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

Ὅτι οὐκ ἐστὶν οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐπιθυμεῖν
βουλομένους ἢ κατὰ φύσιν καὶ ἀσπὸς καὶ
ἐν αὐτοῖς εὐδαιμονία. (Πλάτ. Πρωτ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1884

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

αὐτῆς πράξεως. Κατέστρωσα λοιπὸν νόμους τινάς, καὶ τούτους ἐπιβάλλων ἐκάστοτε ζητῶ τὴν πρακτικὴν αὐτῶν ἐφαρμογὴν. Οὐδέποτε δὲ μεταβαίνω εἰς τὴν δημοσίευσιν οὕτως εἰπεῖν νέου νόμου παιδαγωγικοῦ, πρὶν ἰδῶ ὅτι ὁ ἤδη ἐπιβληθεὶς τηρεῖται καὶ ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῶν παιδῶν. Λέγω π. χ. «ὄλοι πρέπει νὰ ἔχετε ἀλεξίρουπὸν εἰς τὰ βιβλία σας.» Ἐξετάζω δὲ καθ' ἐκάστην, ἂν τὸ δοθὲν παράγγελμα ἐκτελεῖται· καὶ τότε μόνον δίδω ἄλλο πρόσταγμα συγκεκριμένον, π. χ. «πᾶν ὃ τι εὐρίσκετε εἰς τὸ σχολεῖον νὰ τὸ φέρετε πρὸς ἐμέ,» ὅταν βεβαιωθῶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐκτελεῖται πλέον, καὶ πάλιν ὁμοῦς δὲν λησμονῶ νὰ ἐπιτηρῶ τὴν ἐφαρμογὴν ἐκείνου. Οὕτω δὲ οἱ μαθηταὶ μου ἀπέκτησαν ἤδη ἱκανὰς ἀγαθὰς ἐξεις. Τοιούτους δὲ νόμους, οὓς κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐπιβάλλω, ἔχω τοὺς ἐξῆς, τὸν τῆς καθαριότητος, τῆς τάξεως, τῆς ἀκριβείας, τῆς φιλοπονίας, τῆς αὐτενεργείας, τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλανθρωπίας.

ΒΑ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΓΝΙΔΙΩΝ ΔΙΑ ΜΙΚΡΑΣ ΣΦΑΙΡΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ Δ^Ρ H. MARQUARDT

καθηγητοῦ ἐν τῇ Γυμνασίῳ τῆς Γουστρόδας.

Ἐπειδὴ πολλὴ ὑπάρχει ἤδη σπουδὴ καὶ δικαίως περὶ τὴν ἀρχαίαν γυμναστικὴν, δὲν θὰ ἦναι ἀπὸ σκοποῦ νὰ ἐκτεθῇ ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα σφαιροπαιξία, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ πρὸς μάχην ὁμοία κατ' ὀμάδας παιδιὰ, ἣτις παρά τε τοῖς Ἑλλησι καὶ Ῥωμαίοις ἦτο τὰ μάλιστα προσφιλεῖς καὶ ἕνεκα τούτου ἀπετέλει σπουδαῖον τῆς ἀρχαίας γυμναστικῆς μέρος. Ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ τοιούτων παιδιῶν ἐρείδεται ἐπὶ ὀλίγων, ἕκτοτε δὲ ἀμφιβόλων εἰδήσεων καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ μαρτυριῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, καὶ ἕνεκα τούτου καὶ μαρτυρίαι τῶν νεωτέρων ἐγγειριδίων,

εἶνε τόσο ἀτελεῖς, καὶ μάλιστα συχνάκις τόσο ἀντιφατικῆ, ὥστε εἶνε δύσκολον νὰ λάβῃ τὴ σαφῆ ιδέαν τῶν παιδιῶν τούτων. Οὐχὶ μικρὸν πρὸς ὀρθὴν κρίσιν ιδίως τῶν μνημονευθεισῶν σφαιρομαχιῶν συμβάλλεται τὸ μικρὸν, πολὺ ὀλίγον ἐκτιμηθὲν ἔργον τοῦ Γαλανοῦ, ἐνῶ κατ' ἐξοχὴν ὁ συγγραφεὺς συνιστᾷ τὴν παιδιάν ταύτην. Κατὰ τὴν ἐκδόσιν τοῦ συγγραμμάτιου τούτου «*De Sphaeristica apud Graecos et Romanos*» Berl. 1860) ἐν τῷ θερινῷ προγράμματι τοῦ ἐν Γουστροβέρῳ σχολείου τοῦ ἔτους 1879 ἔσχον εὐκαιρίαν ἐκ τῶν λοιπῶν σημειώσεων καὶ τῶν μαρτυριῶν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ νὰ σχηματίσω κατὰ νοῦν εἰκόνα τινὰ τῆς παιδιᾶς ταύτης, καὶ ἐν παραρτήματι τοῦ προγράμματος ἐκείνου προσεπάθησα νὰ ἐξεικονίσω ὑπὸ τὸν τίτλον «*de Sphaeromachiis veterum disputatio.*»—Ἐπειδὴ δὲ δυσπρόσιτον εἶνε τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο, συγκεφαλαιῶ τὰ ἐκεῖ ἐξαγόμενα μετ' ὀλίγων μεταβολῶν, ἃ ἠρύσθην ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγου γνωσθείσης μοι διατριβῆς τοῦ κ. Eitner «*de Sphaeristica apud Graecos et Romanos.*»

Ὀνόματά τινα σφαιριστικῆς γινώσκομεν ἐκ τῶν τοῦ Εὐσταθίου ὑπομνημάτων εἰς Ὀδύσειαν καὶ ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ τοῦ Πολυδεύκου πέντε 1. Οὐρανία, 2. Ἀπόρραξις, 3. Ἐπίσκυρος ἢ Ἐφηβική, 4. Φαινίνδα ἢ Φενίδα, 5. Ἀρπακτὸν, ἐξ ὧν αἱ δύο πρῶται ἀναμριβόλως ἐπαίζοντο ὑπὸ δύο τὸ πολὺ ἀντιπάλων, αἱ δὲ τελευταῖαι τρεῖς ὑπὸ πολλῶν. Ἐτέρα διαφορά τῶν παιγνιδίων τούτων ἔγκειται ἐν τῇ διαφόρῳ μορφῇ τῆς παρὰ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐν χρήσει σφαίρας, ἧς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ χειρουργοῦ Ἀντύλου⁽¹⁾ ὑπῆρχον ἕξ εἶδη, τρεῖς μικρότεραι καὶ τρεῖς μεγάλα, σημειούμεναι διὰ τῶν ἐκφράσεων: 1. σφόδρα μικρά, 2. ὀλίγω τοῦδε μεῖζον σφαιρίον, 3. σφαιρίον μεῖζον τοῦδε, 4. μεγάλη ἢ⁽²⁾

(1) *Euvres d'Orivase* ed. Bussemah et Daremberg Vol. 1. σελ. 528.

(2) Οὕτως ἀναγνωστότερον ἀντὶ τῆ δὲ μεγάλα, ἢ δὲ μέση, ὅπερ καίτι εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰς διαφόρους μορφάς. Πρβ. καὶ Ὀριβ. 1. σ. 664. σελ.

μέση, ὅ. εὐμεγέθης ἢ ὑπερμεγέθης, β. κενή σφαῖρα ἢ σκύλακος. Ὡς σπουδαιότατον παράγγελμα κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν σφαιρῶν τούτων ὁ Ἀντύλλος λέγει, ὅτι κατὰ τὴν παιδιάν διὰ τῶν τριῶν μικρῶν σφαιρῶν αἱ χεῖρες δὲν πρέπει νὰ ὑπερέχῃσι τῶν ὠμῶν, ἐνῶ ἐν δυσκολωτέρᾳ βολῇ καὶ λήψει τῶν μεγάλων σφαιρῶν, αἵτινες ἐν μέρει δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ῥίπτονται ἢ ἀπωθοῦνται, οἱ βραχίονες πρέπει νὰ ὑψοῦνται πολὺ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν. Ἐπίσης σπουδαία ἡμῖν εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ αὐτοῦ, ὅτι μεθ' ἐκάστης τῶν ἐξ μορφῶν τῶν σφαιρῶν πάντοτε μόνον ἐν ἀσκήσεως εἶδος ἦν συνδεδεμένον. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν ὅ του Ἀντύλλου κατηγοριῶν αἱ γνώμαι τῶν πεπαιδευμένων εἶνε πολὺ διάφοροι.

Καὶ κατὰ πρῶτον πρὸς διασάφησιν τοῦ ζητήματος τούτου παραβλητέαι αἱ ἡμῖν παραδοθεῖσαι περιγραφαὶ (ῶν τρεῖς μόνον ὑπάρχουσιν, τῆς οὐρανίας, ἀπορράξεως καὶ ἐπισκύρου), πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν, ὃν ὁ Ἀντύλλος παρέχει περὶ τῶν καθ' ἕκαστον εἰδῶν τῆς ἀσκήσεως.

1. Ἡ οὐρανία ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτως κληθεῖσα, ἐπειδὴ ἡ σφαῖρα μέχρι «νεφῶν» ἐβάλλετο, εἶνε βεβαίως ἡ ἀρχαιοτάτη περιγραφομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. 8, 370) οὕτως:

Ἄλκίνοος δ' ἄλιον καὶ λαοδάμαντα κέλευσεν
μονᾶξ ὀρχήσασθαι, ἐπεὶ σφισιν οὕτως ἔριζεν.
Οἱ δ' ἐπεὶ οὖν σφαῖραν καλὴν μετὰ χερσίν ἔλοντο,
πορφυρέην, τὴν σφιν Πόλυβος ποίησε δαίφρων,
τὴν ἕτερος ῥίπτασκε ποτὲ νέφεα σκίοντα.
Ἰδῶνθεις ὀπίσω. Ὁ δ' ἀπὸ χθονὸς ὑψὸς ἀεθλοῖς
ῥηϊδίως μεθέλεσκε, πάρος πασὶν οὐδ' ἀς ἰκέσθαι·
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ σφαῖρην ἀν' ἰθὺν πειρήσαντο,
ὠρχείσθην δὴ ἔπειτα ποτὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
ταρφέ' ἀμειβομένω.

Χαρακτηρίζεται δὲ ἡ παιδιὰ αὕτη ὡς ἐπομένως:

1) Ἡ παιδιὰ ἀρχεται δι' ὀρχηστικῶν κινήσεων καὶ ἐπίσης λήγει· ἔχει λοιπὸν μᾶλλον ὀρχησις, ἢ σφαιροπαιξίς.

2) Ἡ σφαῖρα ρίπτεται εὐθύ πρὸς τὰ ἄνω, καὶ μάλιστα, ἐνῶ ὁ ρίπτων πολὺ πρὸς τὰ ὀπίσω ἀνακλίνεται, ὅπως καλλίτερον δυνηθῆναι ἀναλάβη.

3) Ἡ σφαῖρα λαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, πηδῶντος πρὸς τὰ ἄνω, καὶ μάλιστα πρὶν διὰ τῶν ποδῶν κατήσῃ πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ζητεῖται τῶρα, ἂν, ὡς τοῦτο συνήθως συμβαίνει, ἡ παιδιὰ αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ παριστώσα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντύλλου περιγραφομένην, διὰ τῆς μικροτάτης τῶν τριῶν σφαιρῶν. Αἱ λέξεις τούτου κριτικῶς δὲν εἶνε ὅλως βεβαιωμένοι, οὔτε ἡ ἔννοια ὅλως σαφής.⁽¹⁾

Περὶ ὀρχηστικῶν κινήσεων οὐδένα ὑπαινιγμὸν δίδωσιν ὁ Ἀντύλλος, καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ παραγγελλομένη κράτησις τῶν χειρῶν οὐδαμῶς ἀρμόζειν εἰς τοιαύτην πρὸς τὰ ὕψη βολήν, ὡς ὁ Ὅμηρος αὐτὴν περιγράφει. Μᾶλλον ἡ οὐρανία δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν περιγραφὴν ἐκείνην, ἣν ὁ Ἀντύλλος παρέχει⁽²⁾ περὶ τῆς ἀσκήσεως διὰ τῆς μεγάλης ἢ μέσης σφαίρας, καθ' ἣν ὁ ρίπτων καὶ ἐν τῷ βάλλειν καὶ ἐν τῷ ἀναδέχεσθαι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους πηδᾷ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸν βραχίονα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ὑψοῖ. Ἐπειτα ἀμφοτέρω τῆς ἀσκήσεως τὰ εἶδη εἶνε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τέσσον διάφορα, — ὁ Ἀντύλλος λόγον ποιεῖται περὶ τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνο-ῤωμαϊκῆς γυμναστικῆς, — ὥστε καὶ ἔνεκα τούτου ταυτότης ἀμφοτέρων μόλις δύναται νὰ νοηθῆ. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ Ἀντύλλος ὁμιλεῖ περὶ ἑνὸς ἐκάστου εἶδους ἀσκήσεως μεθ' ἐκάστου σχήματος σφαίρας, νοητέον μᾶλλον ἐνταῦθα γενικὸν παιδιᾶς εἶδος, ὅπερ οἱ

(1) Αὐτ. σ. 528 «Γυμνάζονται δὲ αὐτῆ, συνερεινάντων μάλιστα τὰ στόματα τῶν συσφαιριστῶν τὰς τε χεῖρας τὰς χερσὶ συσφαιριζούσας ἐγγυτάτω καταστησάντων» καὶ Γαλκν. Τὸ δ' εὐτονον, τὸ ἐν ταῖς ἀντιλήψεσι καὶ βολαῖς καὶ λαβαῖς οὐ μὴν ταχύγι.

(2) Αὐτ. σ. 530. ἐν δὲ τούτῳ (χεῖρες) τῆς κεφαλῆς ὑψηλότεραι. — Ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἄκρων βαίνουσι τῶν ποδῶν, ὑψῶσαι τὴν χεῖρα πειρώμενοι· ἄλλοτε δὲ καὶ ἐξάλλονται τῆς σφαίρας ὑπερπεσοῦς φεραμένης.

Ῥωμαῖοι ἐσήμαινον διὰ τῆς ἐκφράσεως *dadatim ludere*, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἢ δευτέρα παιδιὰ ἢ καλουμένη ἀπόρραξις, ἀκριβῶς ἀρμόζει εἰς τὴν τοῦ Ἀντύλλου περιγραφὴν περὶ τῆς ἀσκήσεως μετὰ τοῦ κατὰ τι μείζονος σχήματος τῆς μικρᾶς σφαίρας, εἶδους παιδιᾶς, ὅπερ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν «*expulsim ludere*».

II. Ἀπόρραξις — *Expulsim ludere* ἐρμηνεύεται «*a frequent pulsu*» ὃ ἐστὶ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναπάλσεως τῆς σφαίρας ὁ Πολυδεύκης καὶ Εὐστάθιος συμφωνοῦντες λέγουσιν: «ἔδει τὴν σφαῖραν πρὸς τοῦδαρος εὐτόνως ῥήξαντα, ὑποδεξάμενον τὸ πήδημα τῆς σφαίρας· τῇ χειρὶ πάλιν ἀντιπέμψαι, καὶ τὸ πλῆθος τῶν πηδημάτων ἡριθμεῖτο.—Δύναται τις δὲ τὴν παιδιὰν ταύτην ἢ μόνος νὰ παίξῃ καὶ ἐν συναγωνισμῶ πρὸς ἓνα ἢ πολλοὺς ἄλλους, ἢ μὲ δύο, ὧν ὁ εἷς ρίπτει πρὸς τὸν ἕτερον τὴν σφαῖραν καθ' ὑποδειγμένον τρόπον. Τοῦ ἀριθμεῖν τὰς ριπτομένας σφαίρας ἐφρόντιζεν, ὡς φαίνεται, τρίτος τις, ὧν οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι *pilicrepus*, Περὶ δὲ τῆς οὐχὶ εὐχαρίστου ταύτης ἐργασίας τούτου ὁ φιλόσοφος Σενέκας παραπονῆται. Ἡ πρὸς τὴν παιδιὰν ταύτην ὃ ἐστὶ τὴν ἐκ πλαγίου βολὴν εἰς τὸ ἔδαφος ἀπαιτουμένη στάσις τῶν χειρῶν εἶνε ἀκριβῶς ἐκεῖνη, ἣν ὁ Ἀντύλλος περιγράφει διὰ τὴν ἀσκησιν μετὰ τῆς δευτέρας τῶν μικρῶν σφαιρῶν,⁽¹⁾ ἐνθα δῆλον ὅτι οἱ παῖχται τοὺς πήχεις ἀντικρυ ἀλλήλων ἐκράτουν, χωρὶς νὰ κύψωσιν οὔτε πρὸς ἀλλήλους νὰ προσκλίνωσιν.

(ἔπεται συνέχεια).

ΕΜΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ.

(1) «ὡ χρωῶνται τοὺς μὲν πήχεις τοῖς πήχεσι τῶν γυμναζομένων ἐπιβάλλοντες οὔτε, τοῖς σώμασιν ἐγχριμπτόμενοι τοῖς ἀλλήλων, οὔτε προσνεύοντες, ποικίλως δὲ καὶ κινούμενοι καὶ μεταβαίνοντες διὰ τοὺς μετασφαιρισμούς.»